

Nr 7

Utlåtande i anledning av väckt motion om lämpligare behandling av värnpliktiga och civilförsvarspliktiga, som av samvetsbetänkligheter vägrar att utföra vapenfri tjänst.

Första lagutskottet har till behandling förehått en i andra kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 82 av herr *Spångberg*. I motionen hemställs, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning av frågan om åstadkommande av lämpligare behandling av personer, som på grund av samvetsbetänkligheter vägrar utföra tjänst, var till de som vapenfria uttagits, samt att utredningen även skall omfatta liknande vägran enligt civilförsvarslagen.

Beträffande de skäl, som motionären anfört till stöd för sin hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Gällande bestämmelser m. m.

Enligt 1 § *värnpliktslagen den 30 december 1941* är svensk man värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller aderton år till och med det under vilket han fyller fyrtiosju.

Befrielse från värnpliktstjänstgöring kan meddelas av Kungl. Maj:t med stöd av 5 § *värnpliktslagen* dels i vissa i paragrafen närmare angivna fall, av vilka intet har avseende å sådana omständigheter, som åberopas av de i motionen berörda värnpliktiga, dels eljest då synnerliga skäl till befrielse föreligger.

I 27 § meddelas föreskrifter om de värnpliktigas tjänstgöring m.m., varjämte beträffande värnpliktiga som hyser samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring hänvisas till särskild lagstiftning.

För värnpliktig, som är inkallad till tjänstgöring, föreskrives i 32 § skyldighet att verkställa den tjänsteförrättning, som anvisas honom av vederbörande befälhavare.

I 1 § *lagen den 26 mars 1943 om vapenfria värnpliktiga* stadgas att värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må fullgöra värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig. Med den i paragrafen använda formuleringen föreligger möjlighet till vapenfri tjänst för sådana värnpliktiga, vilka hyser samvetsbetänkligheter mot *bruk av vapen mot annan*. Lagen är i överensstämmelse härmed icke avsedd att äga tillämpning å dem, som anser sig berättigade att använda vapen för sina

egna, sin sekts eller grupps mål men hyser betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället. I rättstillämpningen har lagen emellertid i betydande utsträckning kommit att tillämpas även på sistnämnda kategori värnpliktiga, bland vilka företrädesvis medlemmar av sekten »Jehovas vittnen» befinner sig.

Den som erhållit tillstånd att fullgöra värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig skall enligt 2 § i samma lag uttagas till sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret eller, då omständigheterna sådant påkallar, till expeditions-, yrkes- och handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för civilt bruk utom densamma för statens eller kommunens räkning. Vapenfri värnpliktig skall vara befriad från att övas i vapens bruk och från att bära vapen eller ammunition.

Enligt 3 § är vapenfri värnpliktig skyldig att för sin utbildning tjänstgöra en tredjedel längre tid än han skulle ha tjänstgjort, om han icke erhållit tillstånd till vapenfri tjänst.

Tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst, så ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, meddelas enligt 4 § av Konungen. Möjlighet att erhålla befrielse från vapenfri tjänst föreligger icke.

Vapenfri värnpliktig är — efter den reformering som år 1948 genomfördes på den militära strafflagstiftningens område — underkastad de *straffbestämmelser*, som gäller för övriga krigsmän. Vägran att utföra anvisade uppgifter i civilt arbete, till vilket den vapenfrie uttagits, medför till följd härav ansvar för tjänstefel enligt 26 kap. 18 § strafflagen. För sådant brott är straffet disciplinstraff; är felet grovt är straffet fängelse. Regelmässigt bedömes tjänstefel, bestående i kategorisk vägran att utföra anvisat arbete, såsom grovt tjänstefel. Har den vapenfrie värnpliktige uttagits till vapenfri tjänst vid krigsmakten, föranleder vägran att utföra anbefalld uppgift ansvar för lydnadsbrott enligt 26 kap. 1 § strafflagen eller, om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som grovt, för grovt lydnadsbrott jämlikt 2 § samma kapitel. För lydnadsbrott är straffet disciplinstraff eller fängelse och för grovt lydnadsbrott fängelse eller straffarbete i högst fyra år.

Enligt 11 § *civilförsvarlagen den 15 juli 1944* är varje i riket boende svensk medborgare från och med det kalenderår varunder han fyller sexton år till och med det kalenderår varunder han fyller sextiofem år skyldig att fullgöra sådan tjänstgöring i civilförsvaret som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medger (*civilförsvarsplikt*).

Under tid, då civilförsvarsberedskap råder, skall civilförsvarsplikten enligt 12 § *civilförsvarlagen* fullgöras i den omfattning som är nödig med hänsyn till pågående eller befarad fientlig verksamhet samt till behovet av utbildning och övning i civilförvarstjänst. Under annan tid får civilför-

svarspliktig enligt samma lagrum icke tagas i anspråk för annat ändamål än utbildning och övning och endast under viss begränsad tid — i allmänhet trettio timmar eller, beträffande den som inskrivits för viss tjänstgöring, sextio timmar — för varje kalenderår.

Bestämmelser om befrielse från all civilförsvarsplikt saknas. Visserligen stadgas i 14 § civilförsvarslagen att Konungen meddelar bestämmelser om befrielse från fullgörande av civilförsvarsplikt. Detta åt Konungen givna bemyndigande har emellertid aldrig utnyttjats och har ej heller enligt lagens förarbeten varit avsett att begagnas för sådana fall, varom i motionen är fråga. Däremot ger en kungörelse angående omfattningen av civilförsvarsplikt för utbildnings- och övningsändamål vissa möjligheter för civilförsvarschef att befria från skyldighet att undergå utbildning. Sålunda kan menig personal, som anses icke behöva utbildning i fred, befrias därifrån och vidare kan uppskov meddelas den som är i tvingande behov därav. Bestämmelser om befrielse från civilförsvarstjänst för den som uppger sig på grund av samvetsbetänkligheter icke kunna delta i sådan tjänst saknas.

Såsom ovan angivits kan värnpliktig, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, få fullgöra vapenfri tjänst. Att liknande bestämmelser ej meddelats på civilförsvarets område har sin grund i att civilförsvarets verksamhet väsentligen är inriktad på humanitära uppgifter. Enligt *civilförsvarkungörelsen den 14 september 1944* förekommer inom civilförsvaret bl. a. följande tjänstegrenar: ordnings- och bevakningstjänst, brandtjänst, sjukvårdstjänst samt utrymnings- och socialtjänst. Vapentjänst förekommer inom civilförsvaret endast inom tjänstegrenen ordnings- och bevakningstjänst. Det kan anmärkas, att huvuddelen av de vapenfria värnpliktiga som uttages till civilförsvaret tilldelas tjänstegrenen brandtjänst.

I 9 kap. civilförsvarslagen finnes *straffbestämmelser* för sådana fall då någon undandraget sig fullgörandet av sin civilförsvarsplikt. Den som är civilförsvarspliktig och i avsikt att undandraga sig sina skyldigheter underlåter att efter kallelse inställa sig till tjänstgöring i civilförsvaret eller eljest olovligen undanhåller sig därifrån straffas med dagsböter eller fängelse eller, om omständigheterna är synnerligen försvårande och brottet begås under högsta civilförsvarsberedskap, med straffarbete i högst två år. Samma straffbestämmelser gäller även för vägran att under tjänstgöringen i civilförsvaret utföra anbefalld uppgift.

Historik

De första bestämmelserna om rätt för s. k. samvetsömma att fullgöra värnpliktstjänstgöring i särskild ordning utfärdades 1902 genom ett kungl. cirkulär. Enligt dessa bestämmelser bemyndigades vederbörande truppför-

bandschefer att efter utredning förordna att värnpliktig, som hyste allvarliga samvetsbetänkligheter mot att fullgöra vapentjänst, skulle användas till annan lämplig tjänstgöring vid truppförbandet. År 1920 tillkom den första lagen i ämnet, sedan vid ett flertal riksdagar väckts motioner, vari hemställdes att samvetsömma måtte beredas tillfälle att i stället för militär tjänstgöring fullgöra civilt arbete för statens räkning. Enligt 1920 års lag kunde värnpliktig, som hyste allvarliga på religiös övertygelse grundade samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning, erhålla tillstånd antingen att tjänstgöra vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition eller att utföra civilt arbete för statens räkning. 1920 års lag avlöstes år 1925 av en ny lag i ämnet, enligt vilken icke endast på religiös övertygelse grundade betänkligheter mot värnplikts-tjänst i vanlig ordning kunde åberopas för vapenfri tjänstgöring utan även s. k. etiska betänkligheter. Efter en ändring år 1940 i 1925 års lag kunde civilt arbete åläggas vapenfria värnpliktiga såväl inom försvarsväsendet som eljest för statens räkning.

Nu gällande lag om vapenfria värnpliktiga av år 1943 utarbetades på grundval av ett av särskilda sakkunniga — *1941 års utredning angående samvetsömma värnpliktiga* — avgivet betänkande (SOU 1942: 15). I detta uppmärksammades även de problem, som uppkommer till följd av att vissa vapenfria värnpliktiga vägrar att utföra även civilt arbete som anvisas dem. De sakkunniga uttalade att sådana värnpliktiga företrädesvis var att finna bland medlemmar av sekten »Jehovas vittnen», vilka samtliga torde vara värnpliktsvägrare. Rörande dessa anförde de sakkunniga:

Det har berett vederbörande myndigheter de största svårigheter att bedöma de enskilda vittnenas samvetsövertygelse. De prästmän, som haft att ägna prövning åt de samvetsbetänkligheter som anmälts av Jehovas vittnen, hava kommit till vitt skilda resultat. Prästmannen har så gott som alltid ansett sig kunna konstatera, att vederbörande varit fanatiskt övertygad om riktigheten av sin tro men har nästan lika ofta ansett sig tvungen att ifrågasätta, om denna tro verkligen vore att anse som en på samvetet grundad övertygelse.

För att i någon mån belysa skälen till dessa omdömen lämnade de sakkunniga följande kortfattade redogörelse för rörelsen:

År 1884 bildades i Amerika med pastor Charles T. Russel som förnämste initiativtagare en organisation, vars namn slutligen fixerades till Vaktornets Bibel- och Traktatsällskap, med uppgift att på olika språk sprida bibelns sanningar genom traktater, tidskrifter m. m. Sedan Russel 1916 avlidit, övertogs ledningen av domaren J. F. Rutherford (död 1942). Från och med år 1931 hava riktningen och dess anhängare kallat sig Jehovas vittnen. Sällskapet synes förfoga över avsevärda penningmedel och bedriver en målmedveten och skickligt upplagd propaganda i en mångfald länder. Enbart i Sverige hava utgivits över femtio tryckta skrifter, som av vittnena säljas direkt i hemmen.

Rörelsen spekulerar i det vitt utbredda intresset för de yttersta tingen och söker med en bokstavsmässig tolkningsmetod »sprida bibelns sanningar» och värva anhängare för sin lära. Enligt denna lära är religionen, så som den tagit sig uttryck i övriga samfund, »en djävulens snara, som brukas till att bedraga och snärja människor och vända dem bort från Gud». Endast de människor, som helt och hållet ställt sig till Gud Jehovas förfogande och utvalts av honom som hans vittnen, äro sanna kristna och förfäktare av Guds världsherradöme, teokratien. Om vederhäftigheten av deras förkunnelse ge följande läropunkter upplysning: Kristi andra tillkommelse skedde år 1914, då samtidigt världens ände kom; år 1918 kom Kristus till Jehovas tempel, och samtidigt började domen, ehuru de invigda, d. v. s. vittnena, icke förrän år 1922 förstodo, att Herren var i templet; alltsedan år 1922 har Herren oavlätligt kastat ljus över profetiorna, vilket skänkt hans vittnen en klarare syn och större insikt i Guds ord än alla andra.

Frågan om vittnenas inställning till kriget, krigstjänstgöringen och samhället över huvud bestämmes helt och hållet av den kardinalpunkt i deras lärosystem, som med kraft hävdar, att hela den nuvarande världsordningen är i satans våld och att det för den enskilde gäller att skilja sig från världen och fly till teokratien. Följande officiella uttalande i huvudorganet Vaktornet (1940, nr 1, sid. 5 och nr 16, sid. 245) ställer det enskilda vittnet utan varje val i värnpliktsfrågan: »Den ena nationens krig mot en annan av jordens nationer är inte den kamp som Kristi Jesu efterföljare ha att utkämpa. Om denna världens nationer önska strida, så är detta helt och hållet deras sak, och den som har slutit förbund om att vara trogen mot Gud, den Allsmäktige, och hans konung och rike har inte det ringaste med det att göra. Den kristne får inte lägga sig i de olika ländernas uttagning av folk för krigsändamål. Detta är denna världens nationers sak. Den kristne måste vara helt och hållet neutral och detta utan hänsyn till födelseort eller nationalitet. Det är varje kristens förmån att göra sin egen ställning och sitt eget förhållande till Herren klart förståeliga och ge till känna, att han är avskild från och helt utan delaktighet i någon av denna världens nationer. Jehovas vittnen ha skilt sig helt och hållet från denna världen genom att ingå förbund om att vara trogna mot Guds rike . . . och om den kristne medvetet bryter detta förbund, betyder det hans eviga tillintetgörelse.»

Denna i sak tydliga uppmaning till värnpliktsvägran vilar uteslutande på den ovan relaterade grunduppfattningen men betingas icke, såsom hos samtliga övriga samvetsömma i vårt land, av en uppfattning om det orätta i dödandet. Varken femte budet eller Jesu kärleksbud intager någon framskjuten plats i vittnenas lärosystem, vilket tvärtom med eftertryck understryker deras rätt till självförsvaret. Ett Jehovas vittne är sålunda berett att med vapen i hand försvara sig själv och sina likasinnade men icke det land, vari han enligt statens lagar är medborgare. Han är även beredd att gå ut i krig för att under Guds ledning bekämpa satan och hans välde, d. v. s. de jordiska staterna.

De prästmän och andra, vilka haft att taga befattning med ifrågavarande rörelse och anledning att sätta sig in i dess lära, synas vara ense om att rörelsen är samhällsfarlig och statsfientlig. Även personer, vilka eljest gjort sig till tolk för tolerans gentemot de mest skilda yttringar av religiositet, hava uttryckt önskemål om att rörelsen borde upplösas och spridandet av dess lära förbjudas.

Att möjlighet skulle införas att *helt* befria värnpliktsvägrare från tjänstgöringsskyldighet ifrågasattes icke av de sakkunniga.

Rörande *behandlingen* av ifrågavarande samvetsömma anförde de sakkunniga:

Det har tidigare nämnts, att bland de samvetsömma finnas personer, som icke förtjäna särskild hänsyn från samhällets sida. De sakkunniga avse särskilt de personer, vilka hysa en mot staten föraktfull inställning. I detta sammanhang erinras om den sekt, som benämnes Jehovas vittnen, och för vilken de sakkunniga tidigare redogjort. Vidare avse de sakkunniga sådana samvetsömma, som ådraga sig straff för vägran att fullgöra den tjänst, som de i egenskap av vapenfria värnpliktiga fått sig ålagd. Enligt de sakkunnigas mening bör från samhällets sida någon hänsyn icke tagas till de bevelsesgrunder, de må benämnas samvetsskäl eller annat, som föranlett dessa personers ställningstagande. Å andra sidan bör varken försvarsmakten, luftskyddet eller myndigheter i allmänhet, som anordna arbeten för samvetsömma, belastas med personer, som kunna anses utgöra en fara för verksamheten eller i vart fall verka upplösande på disciplinen. Dessa personer böra särskilt registreras, krigsplaceras i en särskild grupp samt i krig eller vid krigsfara sammanföras i särskilt arbetsförband med sådant befäl, biträdande personal, förläggning och arbetsuppgift, att någon fara för ordningen eller mot samhället riktad verksamhet icke uppkommer. Jämväl i fred böra ifrågavarande personer sammanföras till särskild arbetsplats, som för ändamålet bör förses med för övervakning tillräckligt och kvalificerat arbetsbefäl.

Vid sitt ställningstagande till vissa *straffrättsliga spörsmål* med anknytning till samvetsömma värnpliktiga erinrade de sakkunniga om att det i olika sammanhang framhållits, att fängelse och straffarbete icke vore lämpliga former för statens reaktion mot insubordinationsbrott, som icke hade annan grund än samvetets bud, samt anförde härom vidare:

Utän tvivel har begagnandet av dessa straffformer haft vissa olyckliga verkningar, främst därigenom att de framställts såsom ett bestraffande av ett vaket samvete. Detta har medfört att åtskilliga av de bestraffade känt sig och på sina håll ansetts såsom martyrer för sin övertygelse. Detta förhållande synes även icke utan framgång hava kunnat utnyttjas i propagandasyfte. Insikten om att även ett land som Sverige, där statsmakterna även under krigsåren tagit stor hänsyn till samvetsbetänkligheter mot värnplikts-tjänstgöring, dock måste fordra, att den enskilde icke sätter sig över staten och att staten i motsatt fall måste upprätthålla sin auktoritet med maktmedel, torde emellertid vara ganska allmän. De vådliga konsekvenserna av en motsatt uppfattning torde vara lika uppenbara som angelägenheten ur såväl statens som den enskildes synpunkt att undanröja eller åtminstone minska de fall, där straff måste tillgripas.

— — —
De sakkunniga hava — — — övertägt att föreslå en bestämmelse om att den, som avtjänat straff för på samvetsskäl grundad värnpliktsvägran, utan vidare prövning skall befrias från vapentjänst. Häremot talar att varje värn-

pliktig skulle kunna genom ett fängelsestraff så att säga köpa sig fri från en särskilt riskfylld befattning. Denna invändning hava de sakkunniga funnit vägande — — —.

Av skäl, som i annat sammanhang utvecklats, finna de sakkunniga icke anledning att särskilt ömma för dem, vilka erhållit tillstånd till vapenfri tjänst men som vägra att utföra sådan. Vissa av de olägenheter, som äro förenade med förekomsten av dylika personer, torde bortfalla, därest det av de sakkunniga framlagda förslaget om centralisering av mot samhället osolidariska och vissa andra personer till särskild arbetsplats förverkligas.

— — —

De sakkunniga hava övervägt att föreslå införande av en ny straffform för på samvetsskäl grundad värnpliktsvägran. Denna straffform skulle kännetecknats av att vederbörande skulle ålagts rent civilt arbete under mycket lång tid. Vidare skulle föreskrifter hava givits om, att den straffade efter straffets avtjänande icke vidare finge tagas i anspråk såsom värnpliktig. De sakkunniga hava emellertid, ehuru en dylik straffform i vissa hänseenden skulle tätt sig mera tilltalande än de nuvarande för brott av ifrågavarande art, avstått från att framlägga förslag härutinnan, enär de mest otillfredsställande konsekvenserna av nuvarande ordning synas låta sig undanröjas på annat sätt och vid sådant förhållande omständigheterna icke synas motivera en så genomgripande reform.

Av *departementschefens* allmänna synpunkter på frågan om en särställning för samvetsömma värnpliktiga vid tillkomsten av 1943 års lag må här återgivas följande uttalanden:

Den allmänna värnpliktens bärande idé är att försvaret är en hela folkets gemensamma angelägenhet och att försvarsbördan skall fördelas såvitt möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Den särskilda lagstiftningen till förmån för dem som hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring innebär ett avsteg från denna princip, vilket praktiskt taget saknar motsvarighet på andra områden. Den undantagsställning ifrågavarande grupp medborgare tillerkänts är ur samhällets synpunkt att uppfatta som en eftergift och måste för därav berörda betraktas som en förmån, betingad av den svenska samhällsordningens respekt för individens frihet och möjliggjord därigenom att de undantagssökandes antal är ringa i jämförelse med antalet av dem som lojalt fullgöra den egentliga värnpliktstjänstgöringen.

— — — Vid lagstiftningens utformning liksom vid dess tillämpning måste emellertid ständigt hållas för ögonen, att undantagslagstiftningen rubbar den allmänna och lika värnplikten, varför dess verkningar så vitt möjligt böra begränsas genom att tjänstgöring i den ordning denna lagstiftning angiver motverkas och återgång till värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning underlättas.

Rörande behandlingen av sådana vapenfria värnpliktiga, som vägrar att utföra även vapenfri tjänst, anslöt sig departementschefen till sakkunnigutredningens förslag att de borde kommenderas till särskilda arbetsförband.

Lika litet som de sakkunniga berörde departementschefen i sitt yttrande möjligheten att helt befria samvetsömma från värnpliktstjänstgöring.

Andra lagutskottet förklarade sig i sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 12/1943) dela uppfattningen, att den som ansåge sig berättigad att använda vapen för att främja sina egna, sin grupps eller sin sekts mål men hyste betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället icke borde åtnjuta dess respekt för betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

Beträffande behandlingen av vapenfria värnpliktiga anförde utskottet i samma utlåtande att de i lagförslaget för de vapenfria avsedda arbetsuppgifterna syntes lämna goda möjligheter till hänsynstagande till variationer i samvetsbetänkligheternas art samt att anspråk på respekt för samvetsskäl, som ginge utanför de gränser, som förnuft och etik uppställde, självfallet ej kunde tillmötesgåas.

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 30 juni 1955 tillkallade chefen för inrikesdepartementet den 11 juli 1955 en särskild utredningsman såsom sakkunnig för *utredning av frågan om beaktande av samvetsbetänkligheter mot civilförsvarstjänst* och beredande av möjlighet till särskild tjänstgöring åt personer, som hysa sådana samvetsbetänkligheter. I direktiven till utredningen anförde departementschefen — efter en erinran om att bestämmelser om befrielse från civilförsvarstjänst på grund av samvetsbetänkligheter saknades — bl. a. följande:

Man har nämligen icke tidigare räknat med att någon skulle kunna hysa samvetsbetänkligheter mot civilförsvarstjänst. Emellertid har det på sista tiden förekommit att personer under återopande av samvetsskäl vägrat tjänstgöra även i humanitärt arbete inom civilförsvaret och på grund härav blivit dömda till ansvar. Från en del håll har man reagerat häremot och ansett att man även i fråga om civilförsvarspliktens utkrävande borde ta hänsyn till s. k. samvetsömma och bereda dem möjlighet att fullgöra tjänstgöring i särskild ordning i likhet med vad som sker beträffande värnpliktiga, som av samvetsbetänkligheter icke vill fullgöra vapentjänst. Även jag anser det önskvärt att en sådan likställighet kunde åvägbringas och vill förorda att en särskild utredning verkställs för att undersöka möjligheterna härtill. Utredningen bör omfatta samtliga former av civilförsvaret. Det bör klargöras vilket arbete inom eller utom civilförsvaret som för olika fall kan komma ifråga för de åsyftade personerna.

Utredningsmannen har den 26 juli 1957 till chefen för inrikesdepartementet överlämnat ett betänkande i ämnet..

Det av utredningsmannen framlagda förslaget är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Frågans behandling vid 1958 års riksdag

I motion till 1958 års A-riksdag (II: 356) hemställdes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte föreslå utredning beträffande möjlighet till lämpligare behandling av sådana värnpliktiga, som på grund av religiösa betänkligheter icke ansåge sig kunna utföra vapenfri tjänst.

Första lagutskottet förehade motionen till behandling och avgav däröver utlåtande (nr 22). Utskottet inhämtade yttranden över motionen från överbefälhavaren, riksåklagarämbetet och hovrätten för Nedre Norrland, varjämte tillfälle att yttra sig över motionen bereddes Föreningen Sveriges stadsdomare, Föreningen Sveriges häradshövdingar, Föreningen Sveriges stadsfiskaler, Föreningen Sveriges landsfogdar och Föreningen Sveriges landsfiskaler. En redogörelse för innehållet i avgivna remissyttranden finnes intagen å sid. 8—17 i utskottets nämnda utlåtande.

Utskottet hemställde i sitt utlåtande, vilket godkändes av riksdagen, att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. I utlåtandet anfördes:

Enligt 1943 års lag om vapenfria värnpliktiga kan den, för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, erhålla tillstånd att fullgöra sin värnpliktstjänstgöring såsom vapenfri värnpliktig. Tjänstgöringen kan då, där omständigheterna så påkallar, anordnas såsom civilt arbete utom krigsmakten för statens eller kommuns räkning. Såväl samvetsbetänkligheter av religiös art som sådana på etisk grund respekteras av samhället i förevarande hänseende; en förutsättning för tillstånd till vapenfri tjänstgöring är emellertid att samvetsbetänkligheterna avser bruk av vapen mot annan.

Emellertid förekommer det, såsom i förevarande motion framhålles, att värnpliktiga vägrar att fullgöra också sådan tjänstgöring, till vilken de uttagits såsom vapenfria värnpliktiga, och detta även om tjänstgöringen förlagts utom krigsmakten och icke har annan militär anknytning än att den ålagts med stöd av värnpliktslagen. Grunden för vägran är härvid regelmässigt ifrågavarande värnpliktigas religiösa övertygelse om staten såsom något ont. Dessa värnpliktsvägrare torde med enstaka undantag omfatta sekten »Jehovas vittnens» lärosatser. För sin vägran att fullgöra värnplikts-tjänstgöring ådömes de fängelsestraff.

I motionen framhålles att fängelsestraff i dessa fall icke är ägnat vare sig att påverka vederbörande så, att han i fortsättningen uppfyller sina förpliktelser i fråga om värnpliktstjänstgöring eller att förmå likasinnade att fullgöra sina skyldigheter i detta hänseende. Ehuru utskottet icke vill ifrågasätta riktigheten av motionärens uppfattning härvidlag, måste utskottet likväl framhålla, att straffet även i dessa fall har en viktig funktion att fylla. Straffhotet måste nämligen antagas verka återhållande på dem, som är tveksamma; det torde också vara av stor betydelse för att motverka simulation.

De nämnda funktionerna av straffet utesluter emellertid icke att det kan förtjäna övervägas, huruvida icke lämpligare former för behandlingen av ifrågavarande värnpliktiga skulle kunna införas. Härvid skulle, på sätt i motionen framhålles, särskilt kunna undersökas i vad mån man skulle kunna undvika att döma till fängelsestraff.

Utskottet vill i detta sammanhang till en början erinra om att det förevarande problemet uppmärksammades under förarbetena till 1943 års lag och att därvid — såsom av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår — övervägdes att tillskapa en särskild reaktionsform, som skulle tillämpas på ifrågavarande värnpliktsvägrare och innebära en mycket lång tids rent

civil tjänstgöring. Tanken härpå övergavs emellertid. Såväl de sakkunniga som Kungl. Maj:t och riksdagen fann i fråga om behandlingen av dessa värnpliktiga, att deras samvetsbetänkligheter på grund av deras inställning till samhället icke borde åtnjuta respekt av detta. Den nu gällande ordningen måste sålunda ses som ett resultat av en från skilda synpunkter gjord avvägning mellan den enskildes och samhällets intressen.

I förevarande ärende har dels i motionen, dels i vissa remissyttranden antytts några möjligheter till undanröjande av de mindre tillfredsställande följderna av gällande ordning.

Motionären synes i första hand vilja ifrågasätta att möjlighet skulle införas att helt befria de i motionen berörda värnpliktiga från tjänstgörings-skyldighet. En sådan utväg finner sig utskottet icke kunna godtaga; rättvisan kräver att de enskildas skyldigheter mot samhället fördelas så långt möjligt likformigt, och detta rättvisekrav gör sig gällande med särskild styrka i fråga om en så betungande skyldighet som värnplikten.

Vad härefter beträffar motionärens förslag om införande av möjlighet för allmän åklagare att efter en prövning av omständigheterna i det enskilda fallet underlåta åtal har i åtskilliga remissyttranden bestämda gensagor rests mot en sådan ordning. Den härvid framförda kritiken synes utskottet tungt vägande. Mot förslaget kan sålunda anföras den principiella invändningen, att underlåtenhet att anställa åtal i *samtliga* de fall, då vederbörandes vägran befinnes grundad på samvetsbetänkligheter, i själva verket innebär en generell befrielse från varje form av värnpliktstjänstgöring på sådan grund. Att befrielse från tjänstgöring äger rum i dylika fall bör uppenbarligen komma till uttryck genom en regel i lagen och icke i form av särskilda beslut av åklagaren från fall till fall. Vidare måste mot motionärens förslag invändas, att det i förevarande fall icke, såsom regelmässigt eljest då åtalsprövning förekommer, skulle vara fråga om en bedömning av i vad mån gärningen vore straffvärd utan närmast en prövning, huruvida vissa faktiska förhållanden — av motionären angivna såsom avseende förhandenvaron av samvetsbetänkligheter hos vederbörande, beredskapsläget och tendens till ökning av antalet befrielser från värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning — föreläge i det enskilda fallet. Såsom riksåklagarämbetet framhållit torde allmän åklagare icke ha bättre förutsättningar att avgöra, huruvida verklig övertygelse föreligger, än Kungl. Maj:t, som prövat samma fråga redan i samband med att tillstånd meddelats den värnpliktige att fullgöra vapenfri tjänst. Allmän åklagare är uppenbarligen ej heller rätt instans att bedöma beredskapslägets krav. Det sagda ger vid handen att utskottet icke kan finna att motionären genom sitt förslag om införande av åtalsprövning anvisat en framkomlig utväg för åstadkommande av en lämpligare behandling av ifrågavarande värnpliktiga.

Möjligen skulle emellertid en lösning av problemet kunna tänkas efter andra linjer än dem, som motionären antytt, nämligen genom att tillskapa en sådan ordning att anledningen för ifrågavarande värnpliktiga att vägra fullgöra sin tjänstgöring fölle bort. Härvid kunde i första hand övervägas att anordna inkallelsen till tjänstgöringen på sådant sätt att de bleve inkallade till civil tjänstgöring, icke såsom nu genom militärmyndighets försorg utan direkt av det civila organ, vid vilket tjänstgöringen skulle äga rum. Det är emellertid osannolikt att enbart en sådan ändring — vilken ju skulle vara av uteslutande formell natur i det tjänstgöringsskyldigheten

alltjämt skulle grundas på värnpliktslagen och de för krigsmän gällande straffbestämmelserna alltfört äga tillämpning — komme att medföra en ändrad inställning från dessa värnpliktigas sida. Det skulle därför, såsom riksåklagarämbetet ifrågasatt, kunna övervägas huruvida icke den nuvarande vapenfria tjänsten kunde ombildas till en ren arbetstjänst även så till vida att tjänsteplikten icke grundades på värnpliktslagen och den tjänstepliktige icke intoge ställningen av krigsman. Härför skulle erfordras en helt ny lagstiftning om tjänsteplikt. Icke heller i denna lagstiftning skulle emellertid ansvarsbestämmelser kunna undvaras. Med hänsyn till att arbetstjänsten icke skulle vara annat än en ersättning för militärtjänst är det enligt utskottets mening att befara att ifrågavarande värnpliktiga skulle komma att vägra att underkasta sig även arbetstjänst. Därest man icke tillskapade en särskild reaktionsform för vägran att fullgöra arbetstjänst, skulle fängelse även härvidlag komma att tillämpas, och man vore därmed tillbaka i utgångsläget. Utskottet finner det sålunda så tvivelaktigt, huruvida något står att vinna genom en ombildning av den vapenfria tjänsten enligt det anförda, att utskottet icke finner sig kunna förorda att arbete och kostnader nedläggas på en närmare utredning av en sådan ombildning.

Då några andra tänkbara utvägar för åstadkommande av en lämpligare behandling av ifrågavarande värnpliktiga än de ovan berörda icke synes stå till buds samt utskottet icke funnit dessa utvägar vara av den art, att det kan tänkas tjäna som grundval för en ändrad ordning på ifrågavarande område, anser sig utskottet icke kunna förorda en utredning i motionens syfte.

I en vid utlåtandet fogad reservation hemställdes att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t hemställa om en förutsättningslös utredning av frågan om åstadkommande av en lämpligare behandling av sådana värnpliktiga, som på grund av religiösa betänkligheter vägrar att fullgöra tjänst, vartill de såsom vapenfria uttagits.

Utskottet

Frågan om lämpligare behandling av värnpliktiga, som av samvetsbetänkligheter vägrar att utföra vapenfri tjänst, har, såsom i förevarande motion framhålles, under år 1958 varit föremål för riksdagens behandling. I en vid 1958 års A-riksdag väckt motion begärdes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle föreslå utredning rörande angivna fråga. Vid sin behandling av ärendet godkände riksdagen ett av första lagutskottet över motionen avgivet utlåtande, i vilket utskottet hemställt, att motionen icke skulle föranleda någon riksdagens åtgärd. Den i förevarande motion upprepade framställningen om utredning av förenämnda fråga har emellertid så till vida utvidgats, att den begärda utredningen angivits böra avse även behandlingen av personer, som av samvetsbetänkligheter vägrar att utföra civilförsvartjänst.

Av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår, att chefen för

inrikesdepartementet år 1955 tillkallade en sakkunnig för utredning av frågan om beaktande av samvetsbetänkligheter mot civilförvarstjänst och beredande av möjlighet till särskild tjänstgöring åt personer, som hyser sådana samvetsbetänkligheter, att den sakkunnige den 26 juli 1957 avlämnat ett betänkande i ämnet samt att det av utredningsmannen framlagda förslaget är beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Enligt vad utskottet inhämtat kommer innevarande års riksdag att få taga ställning till den av utredningsmannen övervägda frågan vid behandlingen av en kommande proposition rörande civilförsvaret. Vid nu angivna förhållanden saknas skäl för det i motionen framställda yrkandet om utredning, såvitt avser de civilförvarspliktiga, och utskottet anser sig icke heller i nuvarande läge böra göra något vidare uttalande i denna del.

Vad sedan angår frågan om åstadkommande av en lämpligare behandling av de värnpliktiga, som vägrar att utföra vapenfri tjänst, prövades olika tänkbara utvägar av utskottet redan vid 1958 års behandling av frågan. Utskottet vill i denna del hänvisa till vad utskottet anfört i sitt ovan intagna av riksdagen godkända utlåtande. Utskottet fann icke dessa utvägar vara av den art, att de kunde tänkas tjäna som grundval för en ändrad ordning på ifrågavarande område, och ansåg sig därför icke kunna förorda en utredning i motionens syfte.

Motionären har till stöd för sin hemställan om utredning bl. a. anfört att nuvarande behandling av de vapenfria värnpliktiga »vilar på militär godtycklighet» och att »Sverige är det enda nordiska land där denna fråga regleras genom ett militärt godtycklighetssystem». Utskottet vill i anledning av dessa påståenden erinra om att såväl tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst som ock beslut om den tjänstgöring, till vilken den vapenfrie värnpliktige skall uttagas, enligt gällande bestämmelser meddelas av Konungen. Vapenfri värnpliktig, som fällts till ansvar för vägran att fullgöra honom ålagd tjänstgöring, får ej ånyo inkallas förrän Konungen i varje särskilt fall fattat beslut därom. De uppgifter, som utskottet inhämtat rörande behandlingen av förevarande värnpliktiga i de nordiska länderna, ger icke stöd för den av motionären uttryckta uppfattningen, att bestämmelserna på detta område skulle vara mindre humana i vårt land än i övriga nordiska länder.

Utskottet har ånyo ingående övervägt möjligheterna av en annan behandlingsform för ifrågavarande vapenfria värnpliktiga. I samband härmed har utskottet utrönt att nära nog alla, som vägrar att utföra vapenfri tjänst, omfattar sekten »Jehovas vittnens» lärosatser. Utskottet har också inhämtat att, såvitt avser »Jehovas vittnen», det torde vara ställt utom varje tvivel att dessa icke frivilligt kommer att fullgöra en av samhället ålagd tjänstgöringsskyldighet i någon form. Tjänstgöringens art är sålunda här utan betydelse.

Utskottet har icke heller vid den nu förevarande prövningen funnit skäl för en utredning i motionens syfte. Utskottet vidhåller därför sin tidigare intagna ståndpunkt och får under återopande av vad ovan anförts hemställa,

att förevarande motion, II: 82, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 18 februari 1959

På första lagutskottets vägnar:

OLOV RYLANDER

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från f ö r s t a kammaren: herrar Branting*, Per Olofsson, Lindgren, Per-Olof Hanson, Nyström*, Robert Johansson, Arvidson och Åkesson;

från a n d r a kammaren: herrar Rylander, Landgren, Hedqvist, fru Johansson, herrar Onsjö, Edlund, Andersson i Storfors och fru Lidman-Frostenson.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.